

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

№ 22

22 ՅՈՒՆԻՍԻ 1890

Բաժանորդագիրն է տարեկան ՏԱՍՆ բուլբլի, կէս տարուանը ՎԵՅ բուլբլի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը (Վեփամիտիսկայա փողոց, քաղաքային վարչութեան տան հանդէպ): Օտարաքաղաքացիք գիտնում են՝ Тифлисъ, Редакция иллюстрированной газеты „Ардзаганк“.

Արտասահմանից՝ Rédaction du journal illustré „Ardzagank“.

Առանձին համարների գինը 30 կ.

Յայտարարութիւնների բառին 4 կ.

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ „ԱՐԶԱԳԱՆԿԻ“

կէս տարուայ բաժանորդագիրն է 1890 թ. յուլիսի 1-ից մինչև 1891 թ. յունուարի 1-ը. —
ՎԵՅ ԲՈՒԲԼԻ:

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել խմբագրութեան 7. հատ 7 կողեկանոց մարկա:

Հասցէն. Тифлисъ, Редакция Иллюст. Жур. „Ардзаганк“.

Հ Ի Ն Ց Ա Ի

Տարին էլ անցաւ. . .
Տանջում է նորան նոյն վիշտ ու նոյն ցաւ:
ԳԱՄԱՐ-ՔԱՐԹԻՊԱՆ

III

Մի հետաքրքրական երևույթի ժամանակահատից վկայ ենք մենք: Մեր երիտասարդութիւնը, երբ սկսեց ձգտել դէպի միջնակարգ և բարձրագոյն կրթութիւնը, այն ժամանակ զրիթ է բացակայ էր որ և է գաղափարական շարժառիթ ալիք ձգտման մէջ: Ինչպէս միջին Արիայի երկաթուղին բացուելուց անմիջապէս յետոյ բացվիւ հայեր թափուեցին Մերսի, Սամարղանդ և այլն հարստանալու նպատակով, նոյնպէս հայը ձգտեց դէպի միջնակարգ և բարձրագոյն ուսումը կեանքի մէջ, գլխաւորապէս պետական ծառայութեան ասպարիզում, եթէ ոչ բարձր, գոնէ ասպանով դիրք բռնելու համար: Երբ այդպիսի հայը դեպի մեր գրպանում ունէր, այդ ասպանով դիրքը ձեռք բերելը զրկուար չէր, մանաւանդ, երբ ժամանակները այնպէս էին, որ կարելի էր փոքր դիրք բռնելով բաւականաչափ «կլորիկ» գումարներ, հարստութիւն ձեռք բերել: Դորանում հայը կրկին շատ հետևող է հան-

դիսանում և նոյն իսկ այն օրից, երբ ժամանակը նորա ուղեղից և բնագիտմից վանել է գաղափարական ասածդ որ և է ձգտում:

Սակայն եւրոպական դիտութիւնը, քաղաքակրթական աշխարհի մտաւոր կեան-

այժմ նա չէ կարող առաջուայ հեշտութեամբ ձեռք բերել «կլորք» և «կլորիկ» գումարների տէր դառնալ: Այսպէս թէ այնպէս «պաշտօնը» այժմ չէ բաւարարութիւն տալիս բարձրագոյն, կամ միջնակարգ կրթութիւն ստացած մեր երիտասարդներին: Նոքա աշխատում են դուրս գալ այդ նեղ հոտանքից և աւելի լայն ասպարիզում գործել: Հայ երիտասարդը կարծես սկսել է մտածել, որ կլորք և նիւթական ասպանութիւն ձեռք բերելը չը պէտք է մի կրթութեամբ մարդու ձգտումների սկիզբըն ու վերջը լինին: Նորան սկսել են հետաքրքրել և ազատ աշխատութեան, ինքնուրոյն հասարակական կեանքի ելևէջերը: Չատ կասկածու չալիւրով, անփստահ, զգուշ և գանգաղ է մեր երիտասարդութեան այդ նոր քայլը. կարծես ամեն անգամ հարցնում է նա ինքն իրեն. «արդեօք ի՞նչ կը լինի. եթէ ոչ նիւթական ասպանութիւն, գոնէ որ և է գիրք կը ձեռք բերէ»:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ:
(Նորա ծննդեան 73 ամեակի առիթով):

քի հետ ծանօթութիւնը նորից դատողութիւններ են ստեղծում նորա մէջ. սկսուել է հետզհետէ մշակուել գաղափարական կեանք, գաղափարական ձգտումներ: Գուցէ դորա շարժառիթը այն է եղել, որ

Ահա զարգացման մի այլպիսի շրջանի մէջ է մեր երիտասարդութիւնը: Եթէ դորա մէջ գաղափարականը դեռ շատ փոքր, անգամ փոքրագոյն սեղ է բռնում, սակայն դա չէ նշանակում, թէ մեր հաստ-

րակութիւնը օգուտ չը պիտի քաղէ ալդ հանգամանքից: Նա պիտի միջոց տալ, պայմաններ մշակէ, որ ալդ զարթած կամ լղացած փոքրագոյն զաղափարը մեծանայ, զարգանայ և հոսանք գառնայ: Առ այժմ մեր կրթութեան երկրորդութեան ձգտումը ամփոփուած է զլիաւորապէս նորանում, որ նոքա ցանկանում են և մեր կեանքի կրթական-դաստիարակչական ասպարիզում փոքր ազատ աշխատութեան առաջին քայլերը: Եւ ալդ բուսականին կօմիկական ձևով սկսուեց: Մի աչքը թեքելով դէպի ալդ հասարակական ասպարիզը, միւս աչքով կարծես կրկին նայում է հին, «սառնակ» վրայ և հենց որ վերջինի կողմից որ և է ժպիտ է տեսնում, անմիջապէս նա ընկղմում է և անձնատուր լինում հին հոսանքի ալիքներին: Այս ձևով ստեղծուեց այն երեւոյթը մեզանում, որ մեր դպրոցներին հոգաբարձուները «ազգային անկեղանոց» անուանեցին, որին սակայն վերջ է դնում վերջին դպրոցական կարգադրութիւնը:

Սակայն եթէ մեր երկրորդութեան ալդ նոր ձգտումը դեռ թույլ է և անվստահ, հասարակութիւնը, կրկնում ենք, պէտք է ամեն միջոց գործ դնէ, որ նա ամրանայ և որ զլիաւորն է, որ ալդ նոր ասպարիզում գործելը զրաւիչ լինի զաղափարական կեանքով ապրել և հասարակական ասպարիզում գործել ցանկացողներին համար:

Գորան պէտք է աւելացնել մի հանգամանք ևս: Նոր երկրորդութեան, որ շատ սակաւապէս էր հին ասպարիզում, շատ խտտապահանջ է այս նոր գործունեութեան մէջ. «դիրքի» և «կլօքի» գումարները» համար եթէ նա ծախում էր մարդկային իւր յատկութիւնները, պատուի և վարկի զգացումը, այստեղ նա պահանջում է, որ ալդ բոլորը լարգուած լինի: Ինչ որ հեշտութեամբ և աչքախուփ կը տանէր «այնտեղ», դորանից նա վրդովում, բորբոքվում է «այտեղ»:

Իսկապէս ասած՝ դա ոչ միայն մի պահասութիւն չէ մեր տեսակէտից, այլ մի արժանաւորութիւն, որ բարձրացնել միայն կարող է նորան և ընտելացնել, որ վերջապէս մի օր սկսուի նորա մէջ մշակուել պատուաճանաչութեան զգացմունքը:

Արդեօք սրբան գրաւական է ալդ տեսակ երկրորդութեան համար ուսուցչական ասպարիզը, սրբան միջոց և բարեպատեհ պայմաններ կան նորա համար ալդ ասպարիզում գործելու: Ալդ խնդիրներին պատասխանած կը լինենք, համառօտ կերպով նկարագրելով, թէ ինչ ձևով է ըն-

տրվում և արձակվում ուսուցիչը, ինչ հանգամանքներով է շրջապատած և ինչպիսի պայմաններում է ընթանում նորա գործունեութիւնը:

Ուսուցչի ընտրութիւնը նոր կանոնադրութեան համաձայն բաւականին բարդ ձև ունի: Հարկաւոր է, որ առաջ ուսուցիչը և հոգաբարձութիւնը համաձայնութիւն կապեն (կ. 45 բ.) այս կամ այն ուսուցչի ընտրութեան մասին: Վերոյիշեալ յօդուածում ասուած է «յետ խորհրդակցելուց ընդ տեղական հոգաբարձուաց, ընտրէ», և պարզուած չէ ոչ մի տեղ, թէ ինչ իրաւական ձև ունի ալդ խորհրդակցութիւնը: Հարկաւոր է, որ թեմական առաջնորդը հաստատէ նորան. հարկաւոր է, որ Ս. Էջմիածնում կազմուած ցանկից լինի և վերջապէս հարկաւոր է, որ ուսուցիչը մի որոշ մտաւոր ցէնդ ունենայ: Վերջին դպրոցական կարգադրութիւնը մի փոքր բարձրացրել է ալդ ցէնդի աստիճանը: Մեղ թուում է, որ դա վերջնական կարգադրութիւն չէ և սորանից յետոյ էլ կարող են լինել տարբեր ուսուցչական ցանկի մէջ, որոնք հաղիւ թէ ուսուցչութեան համար հարկաւորեալ նախապատրաստութիւն ունենան:

Այս նոր կանոնադրութեան մէջ մի յօդուած ևս սոյն խնդրին վերաբերող, ալդ 16 §-ն է, որ ասում է. «Առաջնորդը զկարգման է և զարձակման է ուսուցչաց և ուսուցչուհեաց յայտնեն անյապաղ Վեհափառ Հայրապետին»: Նախ՝ առաջնորդները «կարգում են», այսինքն՝ նշանակում են միմիայն աւագ ուսուցիչներին, իսկ միւսներին միմիայն հաստատում են (§ 19). երկրորդ, ոչ մի տեղ չէ յիշուած, թէ նոքա արձակում են ուսուցիչներին և ուսուցչուհիներին և չեն որոշուած ալդ արձակման պայմանները: Նոյնպէս բացի վերոյիշեալ յօդուածից ոչ մի տեղ չէ յիշուած, թէ թեմական առաջնորդների հաստատած ուսուցիչները նորից պիտի հաստատուեն Ս. Էջմիածնում: Գուցէ ալդ լոկ «ի գիտութիւն» լինի, լոկ տեղեկութիւն է հաղորդում Ս. Էջմիածին և ուրիշ ոչինչ:

Եթէ ալդ բոլորի վրայ աւելացնենք այն, որ նորից վերականգնվում է թեմական տեսչութիւնը, որ անշուշտ իրաւունքներ կունենայ—և պիտի ունենայ—ուսուցիչների ընտրութեան խնդրում, այն ժամանակ ամփոփած կը լինինք այն բարդ ձևը, որով ընտրվում է հայ ուսուցիչը և վարժուհին:

Ալդ ոչ թէ պակասաւոր է թվում մեզ,

այլ մի առաւելութիւն է, որ սրբան հնարաւոր է՝ խիստ ընտրութիւն լինի, որքան կարելի է լաւ կշռուած լինին ամեն մի անհատի բարոյական և մտաւոր յատկութիւնները, նախ քան նա ստանձնում է ուսուցչութեան ծանր՝ բայց պատուաւոր պաշտօնը: Պէտք է ցանկալ միայն, որ ալդ բարդ ձևը ունենայ իսկական բովանդակութիւն, որ դա ճշմարիտ գնահատութիւն լինի ուսուցչի արժանաւորութիւնների և ոչ միայն ձևական արարողութիւն:

Բայց ալդ բարդ ձևով ընտրութիւնը պահանջում էր, որ միւս կողմից՝ ալդ ընտրողական բովից անցած ուսուցիչը համոզուած լինի, որ իւր տեղում հաստատ է և կարող է իւր եռանդը և ուշադրութիւնը կենտրոնացնել իւր առաջին և վերջին—մանկավարժական պարտաւորութիւնների վրայ: Նա պիտի յուսայ, դորանից յետոյ, որ նորա պատիւը, անձնական յատկութիւնները, վարկը, նորա ինքնուրոյնութիւնը յարգուած կը լինին:

Ալդ բոլորի պահանջութեան և ոչ մի զրաւական, և ոչ մի ապահովութիւն չէ գտնում հայ ուսուցիչը: Մինչև անգամ յայտնի էլ չէ, թէ ով կարող է արձակել, կամ պէտք է արձակէ հայ ուսուցչին իւր պաշտօնից: Ալդ անորոշութիւնը ծնեցնում է այն անհաստատ դրութիւնը հայ ուսուցչի, որի մասին մեր մամուլը միաձայն, ահա քանի տարի է պնդում է:

Եթէ պաշտօնապէս չէ որոշուած, թէ ով է արձակում հայ ուսուցչին իւր պաշտօնից, իրապէս չը կայ մի վարչական մարմին, որ՝ չ'ասենք իրաւունք, այլ միջոց չ'ունենայ տապալելու նորան: Հոգաբարձութեան ձեռքին է դպրոցական ամբողջ բիւժէի խնդիրը. բաւական է, որ այս կամ այն «սպասար» ուսուցչի ուժիկը մի փոքր պակասեցնէ, վերջինը կը հասկանայ իւր դրութիւնը և ինքնիրան կը հեռանայ: Աւագ ուսուցիչը կամ տեսուչը իւր տարեկան հաշուով հեշտութեամբ կարող է տապալել այս կամ այն ուսուցչին: Երբեմն մի չնչին, երկրորդական նկատողութիւնով կարող է նա խախտել ուսուցչի դիրքը: Աւելորդ է չիշել, որ թեմական տեսուչը և առաջնորդը աւելի մեծ միջոցներ ունին այս կամ այն ուսուցչին հեռացնելու:

Ուսուցչի ալդ անապահով դրութիւնը մեր դպրոցական կեանքի ամենավնասակար երեւոյթն է, որից ամենից առաջ վնասվում է նոյն իսկ դպրոցը: Մի ամենպարզ ճշմարտութիւն է, որ իսկապէս մի ուսուցչի մանկավարժական ընդունակութիւնները արտայայտվում են, երբ նա մի

տեղում առնուազն երեք տարի մնալով՝ չարմարվում է տեղական կեանքի և զբաղ-
րոցական երեխաների դարդացման աստի-
ճանին և միայն այդ անհրաժեշտ փորձից
յետոյ նա կարողանում է ճշմարիտ յա-
ռաջողութիւն ցոյց տալ: Ի՞նչ յառա-
ջողութիւն ցոյց տալ հայ ուսուցիչը,
որ ոչ մի տեղ երկու երեք տարուց աւելի
չէ մնում: Իսկ ինքը ուսուցիչը ամենայն
օր դողում է, թէ տարուայ վերջին նա
կարող է տապալուել ամեն մի պատահա-
րից: Ուսուցիչը մեղանում իսկապէս մի
թափառաշրջիկ է, մի մանկավարժական
նօմադ. նա մի հաստատ բնակութեան
տեղ չէ կարող ընտրել և իւր կեանքը և
շահերը կապել տեղի շահերին: Նա չէ
կարող և ոչինչ տնտեսել իւր սեւ աւուր հա-
մար: Չունենալով որոշ իրաւական ապա-
հովութիւն, նա ստիպուած է լինում գի-
մել կողմնակի և շատ անգամ էլ եպերելի
միջոցների, այդ ապահովութիւնը ձեռք
բերելու համար: Նա դառնում է այս կամ
այն հոգաբարձուի հպատակ և սկսում է
բանտարկութիւններ սարքել նորա հակա-
ռակորդների դէմ... մի խօսքով սկսում է
պարապել այն ամենով, որ կարող է իւր
— շատ անգամ էլ սխալ — կարծիքով ձեռք
բերել այդ ապահովութիւնը: Գորանից ա-
ռաջ եկած վատ հետեւանքները ակներև
են: Նոր, երիտասարդ ուսուցիչը դատար-
ակվում է այդ բանտարկութիւնների զբաղ-
րոցում, և ի՞նչ ապագայ կարելի է սպա-
սել թէ՛ դպրոցի և թէ՛ ուսուցչի համար:
Երբ ուսուցչի դրութիւնը այդպէս է, բնա-
կան է, որ երիտասարդութեան լաւ տար-
րը չէ կարող զբաւել դէպի իրան այդ
դպրոցը և եթէ լինին մարդիկ, որ լաւ
ձգտումներով մօտենան այդ գործին, նո-
քա անմիջապէս երկրորդ կամ երրորդ
տարին կը հեռանան: Այն արդէն մի
քանի միջնակարգ և բարձրագոյն կրթու-
թիւն ստացած երիտասարդներ, որ պաշ-
տօն են վարում գաւառական դպրոցնե-
րում և այժմս արդէն զգուած են:

Մեր կարծիքով դպրոցական վարչու-
թեան ամենազիւաւոր ջանքը և աշխա-
տութիւնը պիտի լինի մերձակոյ ապագա-
յում՝ մշակել ուսուցչական դրութեան ապա-
հովութեան միջոցները: Մենք աշխատում
ենք բարձրացնել ուսուցչական պաշտօնը,
սահմանելով և հետզհետէ բարձրացնելով
կրթական ցէնզը: Գորան պէտք է մի նոր
պահանջ ևս աւելացնել, որ ուսուցիչը
(մասնաւոր տարրական դպրոցի) լինի
մանկավարժ-մասնագէտ: Այդ է ամենա-
անհրաժեշտը, որ մենք իրաւունք ունինք
պահանջելու ուսուցչից: Գորա փոխարէն

մենք օր առաջ պիտի ոչնչացնենք ուսուց-
չական հասարակական և հաստատ զիրք և
բարոյական անկախութիւն տանք նորան:

Այդ ապահովութիւնը ձեռք բերելու
համար մենք առաջարկում ենք մի միջոց,
որ բոլոր եւրոպական երկիրներում գոյու-
թիւն ունի և վերջին ժամանակներու շատ
լաւ կազմակերպութիւն են ստացել, իսկ
մեղանում այդ բանի մասին ոչ ոք չէ
մտածում: Պէտք է ամեն մի թեմում
կազմել մի մի Կարգաւոր Խորհուրդ, որ
միակ ձեռնհաս է հսկելու դպրոցների
հասարակական և տնտեսական կեանքը:

Մեր առաջարկած հիմնարկութեան ի-
մաստը հասկանալու համար պէտք է որո-
շել հետեւեալ սկզբունքները: Պէտք է բա-
ժանել դպրոցական խնդիրներից վարչա-
կանը, որ պատկանում է դպրոցի վարչու-
թեան (թեմական առաջնորդին, տեսչին
և աւագ ուսուցչին) և ծախարգոյն հսկո-
ղութիւնը, որ պատկանում է Ամենայն
Հայոց Կաթողիկոսի իրաւասութեանը: Վեր-
ջինը կաշանում է նորանում, որ նա կա-
նոններով և շրջաբերականներով ղեկավա-
րում է ամբողջ դպրոցական գործը և մի-
աձուլութիւն և կանոնների ճշգրիտ իրա-
գործում պահպանում: Գորանից դուրս
կան մի շարք դպրոցական — մանկավար-
ժական խնդիրներ, որ այսօր խառնաշփոթ
դրութեան մէջ են: Այդ խնդիրների թուին
պատկանում է ուսուցչի զիրքը ապահո-
վելու խնդիրը և հսկողութիւնը դպրոցի
ամբողջ մանկավարժական կեանքի:

Եթէ թեմական կառավարութեան կից
կազմուի այդպիսի տեղական դպրոցական
մի խորհուրդ, որ հսկէ դպրոցների մանկա-
վարժական և տնտեսական կեանքին, այն
ժամանակ միւս վերոյիշեալ մեր թուած
պայմանների հետ կը կայանայ և՛ այն
ապահովութիւնը, որ այսօր ամենքս ցան-
կանում ենք, սակայն անկարող ենք ձեռք
բերել:

Բացի թեմական առաջնորդից և տեսչից
այդ խորհրդին պիտի մասնակցեն թեմական
դպրոցի տեսուչը և ամեն մի գաւառից
մի մի ընտրեալներ: Գորա մի որոշ ժամա-
նակում, տարուայ վերջին — կամ նոր տարու-
աներին — հաւաքվում են և լուծում տա-
րուայ ընթացքում ծագած բոլոր խնդիր-
ները, որ որեւէ տարաձայնութիւն է ծա-
ղեցնում տեղական վարչութիւնների մէջ:
Այստեղ կենտրոնացած կը լինի ամբողջ թեմի
դպրոցական գործի մասին բոլոր տեղեկու-
թիւնները մանաւանդ նախկին թեմական միջոց-
ներ կարող է որոնել, որ այս կամ այն
դպրոցը չը կաղի, կամ փախուի, այլ միշտ
առաջադիմէ:

Այս միջոցով մենք պահպանած կը լի-
նենք և մի սկզբունք, որ մեզ համար շատ
թանկ է: Մեր դպրոցական գործը կը պահ-
պանէ իւր հասարակական բնաւորութիւնը և
կը խուսափի գիւտապետականութիւնից,
որ ամեն տեղ միշտ անկենդանութիւն է
տարածում: Մենք շատ սիրում ենք դոն-
գատել, որ հասարակութեան աջակցութիւ-
նը անկարգ է, ուստի և աւագին վնաս
կարող է բերել: Բայց մոռանում ենք, որ
հասարակական տարրին հեռացնելով այդ
գործից՝ միայն անտարբերութիւն տարա-
ծած կը լինինք հասարակութեան մէջ դէպի
ուսումնարանը: Իսկ այդ դէպքում դպրո-
ցական գործի յետադիմութիւնը ակներև է:

Մեր պարտաւորութիւնն է կարգաւորել,
սխտեմի վերածել այժմեան անկարգ մաս-
նակցութիւնը հասարակութեան, և ոչ թէ
հեռացնել նորան հասարակական գործից,
մտածելով, որ մի երեք մարդ սեւելի լաւ
կարող են գործել և աւելի շատ բան ա-
նել, քան մի ամբողջ հասարակութիւն:

N. N.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պօլսից «Հիւսիսային» Գործակալու-
թեան միջոցով չուլիսի 17-ից հեռապրում
են հետեւեալը. «Անցեալ կիրակի հայերը
տաճարում իրանց պատրիարք Աշրղեանի
դէմ ցոյցեր արին: Իւր կատաղած համադ-
րիներից ծեծուած Պատրիարքը թաղնուեց
մօտակայ տներից մէկում: Երբ կարգը վե-
րականգնելու համար զօրքեր կանչուեցին,
սոցա և հայերի մէջ տեղի ունեցաւ հրա-
ցանաձգութիւն, որի ժամանակ, չը հա-
շուելով վիրաւորուածներին, սպանուեցան
4 զինուոր և 3 հայ»:

Յունիսի 8-ի ուրբաթ օրը ժամ 9-ին
քաղաքի մէջ տեղի ունեցած ցաւալի
դէպքը տեւականութիւն չէ ունեցած շնոր-
հիւ Առտուծոյ և յաջողութեամբ Վեհ.
Սուլթանի: Տեղական կառավարութեան և
զինուորական զօրաբաժնին կողմէ՝ ձեռք
առնուած զուլեյլի միջոցներու շնորհիւ ա-
մենակարճ միջոցի մէջ առաջին առնելով,
ժողովուրդ և բնակիչք ըստ առաջնոյն
սկսած են սիրով և միաբանութեամբ ապ-
րել: Այդ դէպքի դիշերն իսկ ու և է շփո-
թութեան հետք չէ մնացած: Այս առ-
թիւ ալ և ալ տեղեր այս դէպք չափա-
զանցութեամբ պատմուած ըլլալով, կը
փութանք ուղղել:

ժամանակէ մը ի վեր շրջակայ տեղերէ անձանց մարդեր կուգան այս կողմն և անկախ ընթացից մէջ կը գտնուին: Ուտիկանութիւնն այս մարդոց նկատմամբ հարկ եղած քննութիւնները կատարելով, իրենց տեղերը կը վերադարձնէ զանոնք:

Գոհ ենք ուտիկանութեան այս հոգածութենէն և կը յուսանք թէ այսուհետև ևս պիտի շարունակէ այսպէս, որովհետև այդ դրութեան միշտ գործադրուելը քաղաքիս կարգապահութեան պահանջած պէտքերէ մին է:

(ՆԱԲԵԻԵԼՔ)

Հաստատ աղբիւրներէ տեղեկանում ենք, որ սրբազան Խրիմեան Հայրիկը ցանկանում է առաջնակա ս. Միւռօնի օրհնութեան հանդիսին ներկայ գտնուել ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռում:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՆԵԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

III

Վեննա 9/21 յունիսի 1890 թ.

Ամեն մի հայ, որ պարսպում է կամ առ սակաւն հետաքրքրուում է հայոց գրականութեամբ, Վեննա պալիս շտապում է այցելել Միսիթարեանների վանքը, որ գտնվում է համանուն փողոցի վրայ. թէպէտ երկու տարի առաջ արդէն ծանօթացել էի Վեննայում ապրող այս հայ «գրական գաղթականներ»-ի հիմնարկութեանը, այնուամենայնիւ Վեննա հասնելուն պէս շտապեցի գնալ վանքը: Երեկոցեան ժամը չորս էր, որ ուղեկից ընկերոջս հետ ի միասին մտանք վանքի ահագին շինութեան դաւիթը. ոչինչ ձայն չէր լսվում. մի քանի լուսանկար պատկերներով զարդարուած մի սենեակում որ երևի հիւրասենեակը կամ սորա նախասենեակն էր, մի փոքր սպասելուց յետոյ, ներս մտաւ մի սեւահեր, համակրելի ու գեղածիծաղ դէմքով երիտասարդ քահանայ և սիրալի կերպիւ ողջունեց մեզ. այս աշխոյժ և եռանդուն հօր դէմքը ծանօթ լինելով ինձ՝ կարծեցի թէ հայր Թումանեանն է, որի հետ պատիւ էի ունեցել ծանօթանալու առաջին անգամ Վեննա եղած ժամանակս, սակայն վերջը բանից երևաց, որ երիտասարդ հայր Գալէմբարեան Գրիգորիան է, որ հայր Մէնէվլիեանի հետ ի միասին այն ժամանակ ցոյց էին տուել ինձ վանքի գրադարանն ու թանգարանը: Ինչ և իցէ, մէկ ժամի չափ նստեցինք. խօսակցութեան առարկան հարկաւ հայ գրականական շրջանից էր և վերաբերում էր «Հանդէս ամ-

սօրեայ»-ին, «Արձագանք»-ին, հայր Ալիշանի ջօբեւանին և այլն, խօսակցութեան ժամանակ իմացանք, որ գերապաշտ աբբան և ուսումնարանն արդէն տեղափոխուել են ամարանոց. երբ ցաւակցութիւն յայտնեցինք, որ երկրորդ անգամ վանքն այցելելով՝ չենք կարողացել գերապաշտ աբբային ներկայանալու պատիւն ունենալ, հայր Գալէմբարեանը յայտնեց, որ մի երկու օրից յետոյ ինքը գնալու է վանքի ամարանոցը, որ գտնվում է «Մառէր» կոչուած դիւղում, ոչ հեռու քաղաքից, ուստի եթէ ցանկանաք կարող ենք ընկերակցել, ուրախութեամբ ընդունեցինք այս հրաւերը և խոստացանք երկու օրից կրկին վանք գալ և այնտեղից գնալ «Մառէր»:

Այս այցելութեանց ժամանակ պատիւ ունեցանք ծանօթանալու նաև հայր Յովնանեանի և Դաշեանի հետ, հայր Յովնանեանն արդէն ալեգարդ է և «Հանդէս ամսօրեայի» մէջ տրպուռով «Ռամկօրէն լեզու»-ի մասին գրած հմուտ յօդուածների հեղինակն է, իսկ հայր Դաշեանը գեռ ևս երիտասարդ է և լաւ ապագայ է խոստանում: Յայտն Միսիթարեան ուսումնասէր հայրերը պարապել են միայն յունարէն և լատիներէն լեզուներով և ոչինչ ուշադրութիւն չեն դարձրել ասորերէն լեզուի վրայ, որ նոյնպէս կարեւոր է հայ դասական գրականութեան աղբիւրներն ուսումնասիրելու համար, հայր Դաշեանը սովորել է ասորերէն և դորա հեռանքն է «Հանդէս ամսօրեայի» մէջ տպուած հետաքրքրական յօդուածը Ագաթանգեղոսի մասին:

Երկու օրից յետոյ մեր խոստման համաձայն գնացինք կրկին վանքը և այնտեղից հայր Գալէմբարեանի հետ ի միասին՝ նախ ձիաքարշով և ապա շոգեքարշով հասանք Մառէր գիւղն, ուր գտնվում է միաբանութեան սեպհական գեղեցիկ ամարանոցը, մշակուած և ծաղկազարդ պարտիզով շրջապատուած. միաբանութեան փաթիլի բաց ճաշակով շինուած մատուռն նոյնպէս այդ շինութեան մէջն է:

Երբ հայր Գալէմբարեանը գերապաշտ աբբային յայտնեց մեր գալուտն, անմիջապէս հրաւիրուեցանք նորա առանձնասենեակը. ամարանոցին յայել՝ ընդարձակ, պարզ ու անպաճոց սենեակում կըր լեզանի առաջ դրուած բազմոցի վրայ նստած, մի տպագրական թերթի սրբալուծութիւններէր անում բարձրահասակ, աւուրց և ալեգարդ Գերապատիւ հայրը, մօտեցանք և ամենայն ակնածութեամբ զուգնեցինք խոնարհեցնելով՝ համբուրեցինք Աշխուհի Գերապատիւ հայ Ատրնեանի աջը: Գերապատիւն ամենայն սիրով ողջունեց մեզ և տեղեկութիւններ հարցրեց Կովկասի Հայոց մասին. այնուհետև մեր խօսակցութեան շրջանն աւելի ընդարձակուելով, վանազան գրականական և դպրոցական խնդիրների վրայ խօսք եղաւ. գերապատիւ Ատրնեանը հմուտ է այժմս մեր գրականութեան մէջ արձարձուած բոլոր խնդիրներին և խօսակցութիւններից երևում էր, որ հետևում է նաև մեր պարբերական մամուլին, չնայելով իւր ալեգարդ հասակին: Այսպէս կէս ժամի չափ խօսակցելուց յետոյ՝ հայր Գալէմբարեանի և այլ մի քանի երիտասարդ և արևելեան աշխոյժ արտայայտող հայրերի առաջնորդութեամբ

պտտեցինք վանքի մէջ տեղաւորուած դպրոցի դասարանները և ննջարանները, որոնք ունին այն բոլոր յարմարութիւններն, որ կարող է ունենալ մի ամարանոց փոխադրուած դպրոց: Վանքի դպրոցի կազմակերպութիւնն, որ անչափ էր մնացել ինձ սուսին այցելութեանս ժամանակ, կատարեալ վանական է. այդտեղ ուսանում են միայն ապագայ հայրերը, թէև պատահում է նաև, ինչպէս պատմում էր հայր Գալէմբարեանը, որ շատ անգամ վանական սաներն գեռ ևս «հայր»ութեան աստիճանին չ'հասած, վերադառնում են տուն. դպրոցը բաժանուած էր երեք դասարանի, որոնցից իւրաքանչիւրի ծրագիրը վերջացնում են 2—4 տարուայ ընթացքում. առաջին բաժանմունքը նախապատրաստական դասարաններն է սլարունակում, երկրորդը կոչում է ընձայարան, իսկ երրորդ բաժանմունքն արդէն ուխտեալների համար է, ուր սովորում են աստուածաբանութիւն և փիլիսոփայութիւն, բացի հայերէն և գերմաներէնից սովորում են ֆրանսերէն, լատիներէն և յունարէն. աւանդում են նաև պատմական և բնագիտական առարկաներ և երաժշտութիւն. ուսուցիչները բոլորն ևս վանքի միաբաններից են: Աշակերտների մէջ, որոնց թիւը եթէ չենք սխալվում մօտ երեսուն էր, կային հայաստանի և ամեն հայաբնակ երկրների ներկայացուցիչներ: Քանի որ դպրոցը գուտ վանական է և պատրաստում է միայն վանքի միաբանութեան անդամներ, ուստի և իրաւունք չեմ համարում մանկավաժական քննադատութեան ենթարկել: Իսկ ընդհանրապէս միաբանութեան հայրերը և աշակերտներն ինձ վրայ լաւ տպաւորութիւն թողին:

Մեր առաջնորդողներին շնորհակալութիւն յայտնելով դուրս եկանք դասարաններից, գնեցինք փոքրիկ և վայելուչ մատուռը և բարձրացանք վերև, որպէս զի գերապաշտ աբբա-հօրը հրաժարական ողջոյն տալով քաղաք վերադառնանք. սակայն հայկական աւանդական հիւրասիրութիւնը ցայժմ պահպանուած է մնացել «գրականական գաղթականներ»-ի մօտ. գերապաշտ աբբան մեզ մի համեղ ընթրիքով հիւրասիրեց, որ վայելեցինք այնպիսի ախորժակով, ինչ ախորժակով որ ընթրում է առհասարակ ամարանոց գնացող և ամբողջ օրը ոտքով շրջադաշտը: Գոհ էինք, որ առիթ ունենանք այցելելով երկու ժամ շարունակ լսել գերապաշտ հօր գրաւիչ և հ տալի խօսակցութիւնը: Ամենալաւ տպաւորութեան տակ մեր հրաժեշտը տալով գերապատիւ Ատրնեանին ու միաբաններին, թողինք վանքը, խոստանալով, որ եթէ կարողանանք, շաբաթ օրը կրկին կը գանք, որպէս զի սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի տօնի առիթով լինելիք «Ձայնաւոր պատարագի» ներկայ գտնուինք. սակայն տարաբաղդաբար այլ ևս չկարողացանք գնալ:

Բացի «գրականական գաղթականներից» Վեննայում ապրում են նաև մի քանի հայ վաճառական գաղթական ընտանիքներ, որոնցից առ այժմ կարողացայ միայն պ. Քուրբչեանին տեսնել. «կաթէ մէնդէլ»-ն այս անգամ այլ ևս հայոց ժողովատեղին չէր. հայերէն լրագիրները թափուած էին այս ու այն կողմը, կարգացող չը կար. երբ ծառայողներից մէկին հարցրի, թէ արդեօք հայեր կան այստեղ, կարծես դժ-

գոհութեամբ պատասխանեց, որ վերջին ժամանակներս դոքա ալ ևս չեն գալիս: Պ. Քուրքչեանի մօտ բնակուում էին նաև երկու պարսկաստանցի հայ վաճառականներ և մի թիֆլիզեցի՝ ուսումնասիրող փոքրիկ աղջիկ, որի մայրը հիւանդանոցումն է և բժշկուում է պրօֆ. «Նօթնագէլ» հոգակաւոր բժշկի մօտ. այդ տիկնոջ հիւանդութիւնը մի տարօրինակ և ինչպէս ասում էին, չտեսնուած հիւանդութիւն է. տիկնոջ ամբողջ մարմինը ժամանակի ընթացքում հետզհետէ և աստիճանաբար սևանում, ասիականում է. թէև ոչինչ ցաւ չէ զգում, սակայն ինչպէս ասում էին, բժշկելու չուէր կայ:

Կիրակէ օրը պ. Քուրքչեանի և այդ պարսկաստանցի հայերի հետ գնացինք «պրատէր» և այնտեղից «գիւղատնտեսական ցուցահանդէսը», որ մէկ ամիս է արդէն բացուել է Վեննայում. բացի Աւստրո-Ունգարիայից ցուցահանդիսին մասնակցում են նաև մի քանի օտար պետութիւններ, ինչպէս Խաղիայ, Զվէդ-Նորվեգիայ, Բելգիայ և այլն. ցուցահանդէսն ունէր բազմաթիւ բաժանմունքներ, որոնցից ամէն մէկն ահագին տարածութեամբ տեղ էր բռնում. իսկոյն «մտապատկերների վերարտադրութեան օրէնքով» յիշեցի Թիֆլիզի գիւղատնտեսական ցուցահանդէսը և չը կարողացայ ծիծաղ պահել. մեր պատուելի պարսկաստանցիներն ևս անդադար համեմատութիւններ էին անում իւրեանց այժմեան տեսածի և Պարսկաստանում եղած իրերի մէջ. նոցա ուշադրութիւնը գրաւեցին այն «պատենտ» աթոռները, որ շարուած էին կարգով ցուցահանդիսի ամէն կողմերում. աթոռները շարուած էին ծալուած դրութեամբ. եթէ մէկը ցանկանում էր նստել, հինգ կրոչյէր (5 կոպէկից պակաս) արժողութիւն ունեցող մի դրամ էր գցում աթոռի կողքին բացուած մի փոքրիկ անցքի մէջ և իսկոյն աթոռը բացուում էր նստողի առաջ. վերկենալուց չետոյ աթոռն անմիջապէս ծալվում էր, ուստի և մի անգամ նստողը, եթէ չէ ցանկանում նորից հինգ կրոչյէր տալ, չը պէտք է տեղից բարձրանայ, մի որոշ ժամանակ հանգստանալու համար: Մեր պարսկաստանցիներին հարկաւ աւելի հրճուանք պատճառեց, երբ երեկոցան Ելեքտրական փառահեղ լույսը մի փոքր նուագեցրին և «Հրաւիր» շարահանգը բացուեց. ահագին քանակութեամբ վեր ցատկոյ ջրի շիթերն ու ցողունները մի վաշկեանում տասնեակ տարբեր գոյներ ստանալով կամ ամբողջովին մի շքեղ գոյնով ներկուելով և ապա գունատուելով և կրկին մի փառահեղ լուսաւորութիւն տարածելով շուրջը, հմայում էին տեսնողի աչքը և «հազար ու մէկ գիշեր»-ի մէջ պատմուածներն չիշեցնում: Միւս կողմից երաժշտական բազմաթիւ խմբերի հնչեցրած քաղցրալուր մեղեդիները խառնուելով այդ գոյների հետ, տպաւորութիւնն աւելի հմայող ազդեցութիւն էր տալիս: Իսկ գինու և գարեջրի ախորժակ ունեցողները կարող էին իրանց զարգացած ճաշակելիքը փորձել կամ թէ նոր զարգացնել այն բազմաթիւ և բազմատեսակ ունգարական գինիներով և աւստրիական գարեջրով, որոնք ծախվում էին ազգային տարբեր տարազներով հագնուած և առանձին տախտա-

կամածի վրայ հաստատուած օրիորդների ձեռքով. եթէ մէկը փորձէր (գուցէ և շատերը փորձեցին) մէկ ծալից սկսել և ամեն փիթմաների ներկայացրած գինու մէկ-մէկ տեսակից կէս բաժակ խմել, հազիւ թէ ուղիղ քայքայով մօտենար միւս ծալին. բազմաթիւ գարեջրատները լցուած են ուրախ տրամադրուած ժողովրդով. վեննացիներն միշտ ուրախ է այսպիսի դէպքերում և խնայող չէ: Մի այլ անգամ կրկին այցելելու դիտաւորութեամբ, թողինք ցուցահանդէսն և պրատէրը և մեր ուղեկիցներ-

ՃՈՒՂԱՅՈՒՄ ԳՏՆՈՒՄԻ ԽԱՅԱՐԱՆՆԵՐ:

րին բարի գիշեր մաղթելով՝ գնացինք մեր բնակարանը:

Մի քանի օր այսպէս պտտելով քաղաքի զանազան մասերում և ծանօթանալով Վեննայի նշանաւոր թէ գիտնական, թէ հասարակական և թէ զուարճական հիմնարկութեանցը, մի ամփոփ գաղափար կազմեցինք այս պատմական մայրաքաղաքի մասին: Նոր կառուցուած թանգարաններից մէկը, բնագիտական մասն, արդէն բացուել է, իսկ պատմա-արուեստագիտականը դեռ ևս պատրաստ չէ: Այսպիսի մի հրաշալի

մասնագիտական ժողովածու, ինչպէս որ նոր բացուած թանգարանի բնագիտական ժողովածուն է, դժուար թէ Եւրոպայում մի այլ տեղ գտանուելի. դեղարուեստ, շինութեան ահագին դահլիճներում առանձին-առանձին դասաւորուած են ծովային ամենալին խնամքից ըսկսած մինչև կենդանական աշխարհի թագաւորների իսկական մորթերը լցուած և բնական արտաշայտութեամբ, մէկ թէ երկու մեծ դահլիճում շարուած են միմիայն օձերի տեսակները, միում մողէսներ, երրորդում ձկներ, չորրորդում խնամքներ և խեցեմորթ կենդանիներ, հինգերորդում ծովի յատակում ապրող բոյսանման կենդանիներ կամ կենդանաբոյսեր և այլն և այլն: Երկու միմեանց դէմ, և կայսերական պալատի դիմացը շինուած, թանգարանների մէջ եղած ծաղկազարդ տարածութեան մէջ շինուած է «Մարիայ Թէրէզիայի»-ի մեծ և սքանչելի արուեստով շինած արձանն իւր ժամանակակից պետական, գինուորական և քաղաքական գործիչների խմբի հետ միասին: Այս պատմական անձնաւորութեան մասին յաջորդ նամակում:

Լ Օ Ր Դ:

* *

Խմբագրութեանս մէջ ստացուեցաւ «Տոմար և տօնացոյց Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ» գիրքը, աշխատասիրութիւն Գիւտ քահանայ Աղանեանցի: Գիրքը ներկայ թուին տպած է ս. Խըմիաճնի տպարանում և նշանակուած է «Հայոց թեմական դպրոցների և հայ եկեղեցւոյ պաշտօնեաների համար»:

Յ Այդ աշխատութեան մասին մի գաղափար տալու համար մեր ընթերցողներին՝ առաջ ենք բերում այստեղ Սրբազան Մաղաքիա Եպիսկոպոս Օրմանեանի՝ աշխատասիրողին ուղղուած մի նամակից, որ տպուած է գրքի սկզբում, հետևեալը.

«Ժողովրդական երկասիրութեանց ձեռօք ժողովրդեան կրթութեան և վարձացման օգտակար լինել՝ այդ է անշուշտ Ձեր նպատակը, ինչպէս և աշխատասիրութեանցը ցուցակէն ականբեր է ամեն զննողի: Եթէ բազմահատոր չեն՝ բաց բազմաթիւ են. եթէ բազմաշխատ չեն՝ բաց բազմօգուտ են. եթէ բազմահոգակ ևս չեն՝ բաց բազմատեսակ են. և Ձեր արժանապագ սիրելութիւնը կարող է խղճի անկեղծ գոհունակութեամբ պարծիլ, թէ գիտէ իւր ժամերը նուիրել այնպիսի աշխատութեանց՝ որք ժողովրդական շրջանին մէջ մեծամեծ օգուտներ բերող են արդէն և պիտի բերեն շարունակ:

Ձեր կենաց վիճակներուն փոփոխուելն կարող եղած է Ձեր աշխատութեանց տեսակաները փոփոխել, այլ չէ փոփոխած նպատակը, ուստի իբր բարոյավէպերու թարգմանող և իբր կրօնական դասագիրքերու երկասիրող, իբր նոր օրացուցի յօրինող և իբր գրական յօդուածներու խմբագրող, և վերջապէս այժմ իբր տոմարի և տօնացուցի աշխատասիրող միշտ կարող

եղած էք ցուցնել ի Ձեզ նոյն հեղինակի ոճը և նոյն անձի ոգին:

Տոմարի և տօնացուցի ձեռնարկը ընթերցայ սիրով և ուրախութեամբ, որովհետև նոյն իսկ եկեղեցական պաշտօնէից համար դժուարամատչելի կարծուած հմտութիւնները դիւրուսոյց կերպով եկեղեցւոյ մանկանց ծանօթ և ընտանի էք զործած: Վստահ եղէք, սիրելիդ ի Տէր, որ ծանր և բարձր աշխատութիւններով զիտուններուն խօսողներէն աւելի արդիւնաւոր և երախտաւոր են դիւրատար աշխատութիւններով ժողովուրդին և աշակերտին խօսողներն: Զարուակեցէք Ձեր գեղեցիկ ընթացքին մէջ, և մեր Ուղղափառ եկեղեցւոյն և նորա վարդապետութեանց և պաշտամանց և սուրբ աւանդութեանց վերաբերեալ ուրիշ շատ ևս կէտերը՝ Ձեզի սեպհական ոճով ու ուղով մեր բարեպաշտ ժողովուրդեան և մեր ուսումնաստենչ մանկուոյն տուէք ի ճարակ և ի ճաշակ:

* *

Այս օրերս Թիֆլիզի վրայով ուղևորուեց իւր հայրենիքը Ֆրանսիացի դիտնական ճանապարհորդ Դանտըրը, որ քիչ ամսից աւելի ճանապարհորդել է Անգլիոյ վրայում իւր երկտասարկ ամուսնու հետ: Պ. Դանտըրը ուղարկուած է Ֆրանսիական կառավարութեան կողմից մեր երկրում մարդաբանական հետազոտութիւններ անելու: Նա մի քանի տարի առաջ էլ նոյն նպատակով եղել է Ամերիկայում, ուր ճանապարհորդելուց յետոյ նա հրատարակել է «Recherches anthropologique au Caucase» վերնագրով մեծագիր աշխատութիւնը: Այս անգամ պ. Դանտըրը իւր հետազոտութիւնները արել է գլխաւորապէս Զուշուա և Զանգեզուրի գաւառներում, ուր նա չափել է 500 հայերի գանգ:

* *

Ներկիս կառավարչապետ Զերեմետիեւի կարգադրութեամբ վճռուած է այսուհետև գլխագիր չը տալ այն հայերին, որոնք ուղևորվում են Տաճկահայաստանի Ս. Վարապետ ուխտատեղին:

* *

ՖԵԼԻԵՏՈՆ

ԶՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ

Վ Է Պ

XIII

(Զարուակութիւն)

—Մոռացիր, սիրելի Մարօ, մոռացիր: Այնպէս լինի ամառ, ես կարծում էի դու աւելի քաջասիրտ կը լինես: Միթէ չես կարող արհամարհել այդ մարդուն: Հաւատացիր, տասն օր առաջ ես ատում էի նրան, ինչպէս մի վատ թշնամու: Իսկ այն անցքից յետոյ, արհամարհում եմ: Նա քո ոտի գարշապարին անգամ չարժէ: Դու կը թքէիր, եթէ տեսնէիր ինչպէս նա սառնարին ընդունեց ինձանից այն վիրաւորանքը: Օխ, զգուշիւ է նա, զգուշիւ: Գիտես, ես այժմ մինչև անգամ ափսոսում եմ, որ այնպէս վարվեցի նրա հետ, որ չը կարողացայ ինձ զսպել: Իսկ դու դեռ չես մոռանում այդ մարդուն, դու դեռ չես հանգստանում:

—Ես բոլորովին հանգիստ եմ այժմ, ես նրան վաղուց եմ մոռացել: Նա ինձ համար գոյութիւն չունի:

—Նրանի այդպէս լինելը: Բայց դու ինձ խաբում ես, դու ինձանից էլի թապցնում ես վիշտը: Դեռ մէկէլ օրը երազումդ նրա մասին էիր զառանցում, դեռ երէկ երեկոյեան իմ սենեակից լսում էի քո արտասփելու ձայնը: Այդպէս չի կարելի շարունակել, Մարօ: Դու քեզ մաշեցիր: Մտիկ արա՛ հայելուն, քեզ ճանաչել չի լինում, այնքան փոխվել ես:

Եւ ամեն օր եղբայրը այսպէս չորհորում էր քրոջը և ամեն օր քոջը հաւատացնում էր եղբորը, թէ մոռացել է այն, ինչ որ կոպիտ յամառութեամբ հալածում էր նրան գիշեր ու ցերեկ, ինչպէս մի չար ոգի:

Այժմ նա ատում էր բժշկին, ատում էր իւր վիրաւորված սրտի բոլոր թունալից ուժերով: Սակայն հէնց այդ ատելութիւնն էր, որ ստիպում էր նրան մի կէտի վրայ մտածել, թէ ինքն անպատված է, արհամարհուած և հասարակութեան ծաղրի նշաւակ դարձած:

Ամիս ու կէս էր անցել այն երեկոյցից, և նա դեռ իւր կրած վիրաւորանքի թարմ տպաւորութեան տակ էր: Նրա ամփոփ և սուղջ բընաւորութիւնը, մի անգամ ենթարկվելով մի զօրաւոր զգացման, չէր կարող այն դիւրութեամբ ազատվել ազդեցութիւնից, ինչպէս գուցէ ազատվել մի աւելի թեթեւ բնաւորութիւն: Սիրելով մի անգամ, նա անձնատուր եղաւ այդ սիրոյն մոլեռանդաբար: Հանգիստով իւր անհուն սիրոյ փոխարէն մի տմարդի դաւաճանութեան, նրա զգացուն սիրտը խոցողովեց մինչև իւր ամենախորին ծալքերը:

Այդ գիտէր Ռուբէնը, զգում էր, որ դժուար է միեմթարութիւն տալ քրոջ սրտին: Դա էր, որ նրան յուսահատեցնում էր, դա էր, որ աւելի ու աւելի գրգռում էր նրա ատելութիւնը դէպի իւր նախկին ընկերը, թէպէտ հաւատացնում էր Մարիամին, թէ արհամարհում է բըժշկին:

Եւ ինչ ջանք ասես գործ չէր դնում նա իւր

քրոջ սիրտը ամոքելու համար: Առաջին պայմանն աշխատեց, որ Մարիամը միայնակ չը մնայ: Այս պատճառով, նա, երկար պտրելուց յետոյ, գտաւ քաղաքի կենտրոնից աւելի մօտիկ մի տան մէջ երկու սենեակ: Այստեղ հարեանները այնպիսի մարդիկ էին, որոնց հետ Մարիամը կարող էր յարաբերութիւն ունենալ: Այդ տանը, ի միջի այլոց, բնակվում էր և՛ նրա գիմնազիական ընկերուհիներից մէկը, — մի ուսուօրիորդ, որի հետ ծանօթ էր Ռուբէնը: Առանց բուն պատճառն ասելու, երիտասարդը յայտնեց այդ օրիորդին իւր քրոջ հոգեկան դրութիւնը և խնդրեց միայնակ չը թողնել նրան այն ժամերին, երբ ինքը տանը չէր լինում: Իսկ պաշտօնից ազատ ժամանակ նա ինքը չէր հեռանում Մարիամից, ամեն օր գրեթէ ուժով տանում էր նրան զբօսնելու: Յաճախ նա իւր հետ բերում էր այս ու այն ընկերոջը կամ, ծանօթին, և նկատում էր, որ Մարիամը ամենի հետ վարվում է շատ անտարբեր, շատ սառն և մինչև անգամ մի տեսակ կասկածանքով:

Միւս կողմից Մարիամին աշխատում էր մի թարեւ նրա կարուծեւի վարժուհին — Սաթիկը:

—Գիտես սիրելիս, — ասում էր մի օր այդ օրիորդը, Մարիամի ինքնասիրութիւնը գրգռելու համար, — դու բոլորովին ճոյլ ես, չես աշխատում: Մօտ երկու ամիս է սովորցնում եմ, մինչև այժմ մի օրինաւոր բան ձեռք չը գիտես: Ամօթ չէ:

—Ներքի, Սաթիկիկ, ես անընդունակ եմ:

—Ոչ, դու անընդունակ չես, դու ճոյլ ես: Ասա, խնդրեմ, մինչև երբ պէտք է նստես, հաւաքես ու չիմար բաների վրայ մտածես: Ամօթ է, Մարօ, հաւատացիր, ամօթ է: Ասենք թէ մենք կանաչքս թուրասիրտ արարածներ են, թէև այդ սուտ է, բայց այդքան, Ոչ, ես քեզ պէտք է անպատճառ խելքի բերեմ: Լսիր ինչ եմ ասում: Դու շաբաթական երեք անգամ գալիս ես ինձ մօտ, այժմ ես վճռել եմ, որ երկու անգամ էլ ես քեզ մօտ գամ: Ես եղբորդ հետ խօսել եմ: Նա վաղը իմ երաշխաւորութիւնով քեզ համար մի կարի մեքենայ կը վերցնի ապառիկ և այսուհետև դու ձեր տանն էլ կարկանես: Զուտով ծննդեան տօները կը հասնեն, ես երկու շաբաթ ազատ կը լինեմ, այն ժամանակ ամեն օր կը տեսնուինք: Մենք միասին կ'աշխատենք, կը կարդանք, կը խօսենք, կը զբօսնենք: Լաւ:

Միւս օրը մեքենան գնուեց և Սաթիկիկը իւր խոստումը սկսեց կատարել: Եւ այսպէս, նրանք տեսնվում էին շաբաթական հինգ անգամ: Վարժուհու այս անկեղծ հոգացողութիւնը իւր ընկերուհու վերաբերմամբ հիացնում էր Ռուբէնին:

—Ձը գիտեմ ինչպէս շնորհակալ լինեմ նրանից, — ասում էր երիտասարդը Մարիամին, — նա մեզ շատ է պարտաւորեցնում: Ես ուզում եմ նրան վարձ առաջարկել:

—Մտքովդ անգամ մի անցկացնել, — զգուշացրեց Մարիամը, — եթէ ոչ նրան սաստիկ կը վիրաւորես: Ես մի երկու անգամ նրա հետ խօսել եմ այդ մասին, ինձ հետ կուրել է:

Մի ուրիշ անգամ Սաթիկիկին տուն ուղեկցելուց յետոյ, Ռուբէնը վերադարձաւ աւելի ողևորված:

—Ինչ հրաշալի աղջիկ է այդ Սաթիկիկը, —

դուքնեց նա անկեղծ սրտով, — ինչքան խելք, ինչ առողջամտութիւն, ինչ բարի սիրտ: Չափազանցութիւն չի լինիլ եթէ ասեմ, որ կեանքումս առաջին անգամս եմ տեսնում մի այդպիսի հայ օրիորդ: Կարծես, բնութիւնը խելով նրա արտաքին գեղեցկութիւնը, պարգևել է նրա հոգուն:

— Մենք հիանում ենք, բայց կան մարդիկ, որ արհամարհանքով են նայում...

— Այդ անգին մարգարտի վրայ:

— Ես երբէք չեմ մոռանալ, թէ ինչպէս մի անգամ հատալիան նրան «չեղոտ սատանայ» անուանեց իւր ընկերուհիների մօտ: Խեղճ օրիորդը միւս օրը լսել էր այդ, չը գիտէր ինձ մօտ ինչպէս թագցնէր իւր վիրաւորանքը:

— Չեղոտ, — կրկնեց Ռուբէնը, — ես այդ չեղոտին չեմ փոխիլ հատալիայի պէս տասը «գեղեցկուհիներ» հետ:

Եւ այսպէս քոյր ու եղբայր սիրում էին այն օրիորդին, որի պարզ, սիրալիք բնավորութիւնը և եռանդուն աշխատասիրութիւնը արդարեւ հազուադէպ էին: Փոքր առ փոքր Սաթիւնիկը կարողացաւ ազդել Մարիամի վրայ: Միշտ ամաչեցնելով, միշտ կպչելով իւր աշակերտուհու ինքնասիրութեանը, նա մասամբ հասաւ իւր նպատակին: Մարիամը պարապում էր աշխույժով և սիրով: Նա, կարծես, սկսել էր մոռանալ իւր վիշտը: Ռուբէնը ուրախանում էր, տեսնելով իւր քրոջ դէմքի վրայ երբեմն երբեմն այն զուարթ ժպիտը, որ չատուկ էր նրան և որ վերջին ժամանակ չէր արտայայտվում այդ մեղալի դէմքի վրայ:

Սակայն նա դարձեալ խաբուում էր, և չը գիտէր, թէ այդ արտաքին զուարթութիւնը որքան քռնազօրսիկ է և որքան հոգեկան ճիւղն էր անում Մարիամը իւր վիշտը քօղարկելու համար: Ծննդեան տօները մօտեցան: Ռուբէնը երկու շաբաթով ազատվեց ուսումնարանական պարապմունքից: Բայց նա ունէր երկու մասնաւոր դասեր, որ ստիպում էին նրան օրական երկու անգամ այցելել քաղաքի հեռաւոր թաղերը:

Հալաբեանի քեռորդու հետ պարապելուց նա հրաժարվել էր հէնց առաջին շաբաթ: Մի քանի դասերից յետոյ նա տեսաւ, որ այդ աշակերտը իսկապէս կարօտ չէ աւելորդ դասերի: Նա հասկացաւ հալաբեանի նպատակը, վերաւորվեց: Ամուրին շատ խնդրեց շարունակել դասերը, բայց ի գործ:

Այնուհետեւ Ռուբէնը շատ քիչ էր պատահում հալաբեանին, այն էլ միայն փողոցում: Բարեւում էր, անցնում, որպէս զի առիթ չը տայ աւելի մօտիկ չարաբերութեան: Նա կատարում էր Մարիամին տուած իւր խոստումը, չէր ուզում, որ հալաբեանը այլ ևս այցելէ իրանց: Եւ ամուրին չէր համարձակվում այցելել, որքան և՛ այդ ցանկալի էր նրա համար:

Ոչ Ռուբէնի սառնութիւնը, ոչ իշխան Սահարունի երկդիմի ակնարկութիւնը այն երեկոյթում — չունեցան այնքան ոյժ, որ խաղաղացնեն հալաբեանի միանգամ արդէն զրգուռած կիրքը: Նա լսել էր, որ քաղաքում, լուր է տարածվել Մարիամի հետ ամուսնանալու մասին: Սօսիօ Վալիփախեանն էր հաղորդել նրան

այդ լուրը: Նոյն Վալիփախեանը շտապել էր անմիջապէս պատմել նրան և՛ հիւրանոցում Ռուբէնի ու բժիշկ Մելիք-Բարսեղեանի մէջ տեղի ունեցած անցքը:

— Դու ասում ես լսեցիր, որ Ռուբէնը բժշկին անպատուեց, — հարցրեց հալաբեանը մի քանի անգամ:

— Ոնց թէ լսեցի, աչքովս տեսայ, մէկ փախաւ, դու ես իմ պարոնս, ոնց որ փախուկ նապաստակը:

Ռուբէնի այս վարմունքը դիւր եկաւ հալաբեանին, որ այնքան վրդովուած էր բժշկի դէմ: Նա զգում էր, որ բժիշկը արժանի է այդ պատժին:

Նա ինքը պատրաստ էր աւելի զօրեղ պատժել այդ մարդուն, ոչ թէ նրա համար, որ նա դաւաճանել է Մարիամին, այլ, որ չանդգնել էր այդ օրիորդին սէրը գրաւել:

Տօն օր էր: Կէսօրից մի քիչ առաջ Մարիամը, Ռուբէնը և Սաթիւնիկը զբօսնում էին Գօյօվինսկի պրօսպեկտի վրայ: Չը նայելով, որ ձմեռուան կէսն էր, եղանակը տաք էր, երկինքը պարզ, օդը մաքուր և պայծառ: Զբօսնողների խիտ բազմութեան մէջ նրանց առաջը դուրս եկաւ հալաբեանը, որին ուղեկցում էր անխուսափելի մօսիօ Վալիփախեանը: Տեսնելով Մարիամին, ամուրին թողեց իւր ուղեկցին, մօտեցաւ, բարեւեց և սկսեց զբօսնել նրա հետ: Վերջին օրերը հէգ ամուրին նկատելի կերպով նիհարել էր, աչքերը խորն էին ընկել և երեսի կաշուի ծալքերը աւելի խոշորացել էին:

Ռուբէնը դիտմամբ մի քանի քայլ յետ մնաց, որ հալաբեանի հետ ման գալ, իսկ Մարիամը Սաթիւնիկի հետ թեւ թեւ տուած առաջ անցաւ: Հալաբեանը խօսեց Նիկոլայոս Սաղափեանի մասին, ասաց, թէ վերջինի գործերը այժմ շատ չափող են գնում, թէ նա վերցրել է մի կապալ, որից մեծ գումար պիտի աշխատի: Այդ մի նուրբ ակնարկութիւն էր, որով ամուրին Ռուբէնին չէր տալիս Սաղափեանին արած իւր լաւութիւնը:

— Արեւմտ նա շուտով ձեր պարտքը կը տնջ, — հարցրեց Ռուբէնը, զուշակելով նրա միտքը:

— Մի մասը արդէն տուել է: Բայց ես այդ մասին չեմ մտածում, — կը տայ չի տալ մի և նոյնն է: Ես աւելի ուրախ կը լինէի, որ նա ձեր հալաբեանի ժառանգութիւնը վերադարձնէր ձեզ:

Ռուբէնը ոչինչ չ'ասաց: Նրանք հասան փողոցի ծայրը: Ցետ դառնալիս հալաբեանը կրկին մօտեցաւ Մարիամին: Այս անգամ օրիորդը մի կողմնակի հայեացք ձգեց նրա վրայ: Հալաբեանի նիհարութիւնը, բաւական ընկճուած ձայնը, նրա ամբողջ կերպարանքի խղճալի արտայայտութիւնը ընդհանրաւ շարժեց Մարիամի գուրբը: Առաջին անգամ նա խղճաց ամուրիին, առաջին անգամ նրա նրբացած սիրտը զգաց այդ դժբաղդութիւնը:

«Միթէ ես եմ պատճառը», ասաց նա մտաքում, տեսնելով, թէ ինչպէս հալաբեանը երկիւղած դէմքով է նայում իւր վրայ և ինչ անվստահ եղանակով է խօսում:

Նա ևս լսել էր իւր ու հալաբեանի մասին տարածված լուրը: Նա նկատում էր, որ զբօսնող ամբոխի մէջ շատերը նայում են և քը-

վըռում: Նա իւր ծանօթների դէմքերի վրայ տեսնում էր մի իմաստալի ժպիտ, կարծես, նրան շնորհաւորում էին: Նա շտապեց հեռանալ հալաբեանից և, վերցնելով Սաթիւնիկի թիւը, քայլերը ուղղեց դէպի տան կողմ:

— Դուք մի գնաք, ես մի շատ հարկաւոր բանի մասին պիտի խօսեմ ձեզ հետ, — դարձաւ հալաբեանը Ռուբէնին, բռնելով նրա թիւից:

Մարիամը գնաց Սաթիւնիկի հետ: Ռուբէնը հալաբեանի հետ վերադարձաւ:

— Մտնենք մի ըստէ ինձ մօտ, — առաջարկեց վերջինը:

Ռուբէնը ակամայ հետաքրքրվեց ամուրիի ասածով և ակամայ հետեւեց նրան: Մի թեթեւ չառաջաբանից յետոյ ամուրին խօսք բաց արաւ վերջին դէպքի մասին, գովեց Ռուբէնի վարմունքը, անուանեց նրան ազնիւ:

— Գիտէք, բանը ինձ յայտնի է, ես լսել եմ բոլորը: Խնդրեմ չը նեղանաք, որ ձեզ հետ պարզ եմ խօսում, մենք բարեկամներ ենք: Այդ անպիտանին հետ ուրիշ կերպ վարվել չէր կարելի, մանաւանդ ձեզ նման ազնիւ ու տաքարիւն երիտասարդը, աւելի վատ պէտք է պատժէիք: Տեսել էք նրան այդ օրից յետոյ:

— Ոչ:

— Ի՛նչ երեսով պիտի երևայ ձեզ այսուհետեւ, ախ անամօթ, անամօթ, — կրկնեց հալաբեանը մի քանի անգամ:

Ռուբէնը լուռ էր: Նա մասամբ գուշակում էր հալաբեանի միտքը, թէ ինչ նպատակով է նա այդ մասին խօսում: Վերջապէս, ամուրին պարզեց իւր սիրտը, վերջապէս, նա առաջարկութիւն արաւ Մարիամի մասին: Նա վաղուց է սիրում Ռուբէնի քրոջը, վաղուց էր մտադիր ասել, բայց չէր համարձակվում: Կարծում էր, որ նա սիրում է բժշկին, որ նրան է խօսք տուել: Այժմ գիտէր, որ Մարիամի սիրտը ազատ է, և համարձակվում է խօսք բանալ այդ մասին:

— Դուք, ի հարկէ, չը պիտի զարմանաք, որ ես ձեզ հետ այսպէս պարզ եմ խօսում: Ես հասարակ մարդ եմ, ես սիրում եմ անկեղծ խօսել: Զատ կարելի է, մի ուրիշի հետ ուրիշ կերպ խօսել: Բայց ձեզ ճանաչում եմ, պարոն Ռուբէն, գիտեմ, որ չէք նեղանալ ինձանից: Ձեր քոյրը ծնողներ չունի, որ ես նրանց հետ խօսեմ: Դուք էք նրա մեծը, իրաւունքը ձեր ձեռքին է:

— Իմ ձեռքին ոչինչ իրաւունք չը կայ, — ընդմիջեց Ռուբէնը, — Մարիամն ինքն իրան է միայն հպատակվում, ուրիշ ոչ ոքի:

— Գիտեմ, գիտեմ, սիրելիս: Նա լսելօք է, նա կրթված է, բայց շատ երիտասարդ է, կան բաներ, որ նա չի կարող հասկանալ: Դուք պէտք է հասկացնէք նրան: Ես ոչինչ չեմ թաղցնում իմ կեանքից: Ասեմ. ես այնքան էլ ձեր չեմ — քառասուն ու երեք տարիս նոր լրացաւ: Ես այնքան էլ տղէտ չեմ, — հասարակութեան մէջ պատիւս պահել կարող եմ: Հաւատացէք, ես ձեր քրոջը կը պաշտեմ: Բայց ի՛նչ եմ ասում, միթէ դուք չը գիտէք, որ ես համարեա . . . Ինչո՞ւ էք շփոթվում, ես անկեղծ եմ ասում: Դուք այդ կարող էք յայտնել Մարիամին, այո, յայտնեցէք: Ասացէք, յոյս ունենամ, որ կ'արժանանամ այդ բաղդին: Ես ամեն բան կը գոհեմ, ես հա-

ըստութիւնս կը դնեմ նրա ոտքի տակ, ինչ ուզում է, թող անի, ինչպէս ուզում է, թող ապրի: Թող նա իմ տէրը լինի, ես նրա ծառան, ստրուկը: Ես ձեզ էլ կը հպատակվեմ: Ես ձեզ ամեն միջոց կը տամ՝ ձեր ուզածը անելու: Դուք ուզում էիք արտասահման գնալ, գնացէք, փողի պակասութիւն չէք ունենալ...

Դժուար էր կանխել ամուրիի անկեղծութեան մասին, զգալի, որ նա սրտից է խօսում: Եւ այդ ապացուցանում էին նրա զգացված ձայնը, աչքերի փայլը, դողդոջուն շրթունքները:

— Ուրեմն այդ էր ձեր ասելիքը, — հարցրեց Ռուբէնը, երբ վերջապէս ողևորված ամուրիին մի վայրկեան լռեց:

— Օգնեցէք, պարոն Ռուբէն, մի մերժէք, հաւատացէք, իմ բաղրը ձեզ էլ կը բաղդաւորեցնի:

Ռուբէնը ոտքի կանգնեց: Հալաբեանը յուսահատված նայեց նրա երեսին: Եւ այդ հայեացքը այնքան խղճալի էր, որ Ռուբէնը մի վայրկեան հոգով ցաւեց ամուրի մասին:

— Ես ձեզ կը խնայեմ ինձ հետ ճաշել, եթէ...

— Զնորհակալ եմ, — շտապեց ընդհատել Ռուբէնը հա, ձեռը մեկնելով նրան աւելացրեց. — մնացէք բարով:

Ըսաց և անմիջապէս դուրս դնաց, թողնելով մենակեաց ամուրիին տխուր ու չուզված:

«Նա ոչինչ չ'ասաց, նա համաձայն չէ», գոչեց Հալաբեանը, յուսահատված ընկնելով բազկաթոռի վրայ:

Այդ օրից յետոյ նա սաստիկ լարված դրութեան մէջ էր: Նա անհամբեր սպասում էր պատասխանի Ռուբէնի կողմից: Նա շուտ շուտ դուրս էր գալիս փողոց, պտտում էր այս կողմ այն կողմ, յուսալով հանդիպել նրան մի տեղ: Բայց փոխանակ Ռուբէնի նա, հակառակ իւր ցանկութեան, գրեթէ ամեն անգամ տեսնում էր բժիշկ Մելիք-Քարսեղեանին, որ կառքով դէս ու դէն էր անցնում:

Մի օր բժիշկը կառքը պահել տուեց, ցած իջաւ և, խոնարհ բարեւելով, մօտեցաւ Հալաբեանին:

— Ես ձեզանից մի բան եմ ուզում խնդրել, — ասաց նա, քաղցր ժպտալով:

— Ասացէք, — արտասանեց Հալաբեանը կտրուկ:

— Ես... ական ընկերութեան խորհրդի անդամ եմ: Այս տարի նոր ընտրութիւններ պիտի լինին: Մեր նախագահը հրաժարվում է, թող տուէք, որ ձեր անունը անգամների ցուցակի մէջ մտնեմ: Մեր ընկերութիւնը ձեզ նման մի անձի կարօտութիւն ունի, համաձայնեցէք մեր նախագահը լինել:

Մի վայրկեան Հալաբեանի փառասիրութեան զգացմունքը շարժվեց: Բայց նա չը մոռացաւ իւր ատելութիւնը:

— Ես նախագահ լինելու արժանաւորութիւն չունեմ, գտէք մի ուրիշին, — պատասխանեց նա հակիրճ և երեսը շուտ տուեց, որ հեռանայ:

Բժիշկը չը յուսահատվեց:

— Մեզ միայն ձեր անունն է հարկաւոր: Ձեզ Թիֆլիզում բոլորը ճանաչում են ու յարգում, ձեր անունը մեծ օգուտ կարող է տալ մեր ընկերութեանը:

— Ինձ նման շատերը կան, առաջարկեցէք աւելի արժանաւորին: Միայն բարեւ:

Նա խստութեամբ երեսը կրկին յետ դարձրեց և գնաց: Բժիշկը մի վայրկեան մնաց տեղն ու տեղը անշարժ: Յետոյ ձեռով մի շարժումն արաւ, նստեց կառք և հեռացաւ:

Միւս օրը նա եկաւ Հալաբեանի տունը, կրկին նոյն առաջարկութիւնն արաւ, Բայց վերջինի կողմից շատ սառն ընդունվելով, դուրս եկաւ քինթը քարշ: Նա տեսաւ, որ չէ չաջողվում այդ մարդու հետ բարեկամանալ:

Սր օրի վրայ էր անցնում, և Հալաբեանը չէր պատահում Ռուբէնին: Մի առաւօտ եկաւ նրա մօտ իշխան Սահարունին և ասաց, թէ տիկին Սօփիոն նրան հրաւիրում է ճաշի: Վերջին ամիս Հալաբեանը Սաղապեանների տանը չէր եղել: Տիկինը բոլորովին յուսահատված էր, մանաւանդ լսելով այն լուրը, որ պտտում էր քաղաքում: Նա փորձեց հրաժարվել տիկնոջ ճաշից, բայց իշխանը այնքան խնդրեց, թախանձեց, որ, վերջապէս, համաձայնեց գնալ:

Օրիորդ Նատալիան գուզված (նա միշտ գուզված էր լինում) նստած էր հիւրասենեակում: Սօփիոն և Նիկողայոսը Հալաբեանին յանդիմանեցին բարեկամաբար: Օրիորդ Նատալիան սառն ընդունեց նրա բարեւը և ցոյց տուեց, որ վերաւորված է: Մարիամի մասին տարածված լուրը նրա վրայ խորին տպաւորութիւն էր արել: Երբէք նա այնքան կատաղած չէր Մարիամի դէմ, երբէք նա այնքան չէր ատել իւր կարծեցեալ թշնամուհու: Ինչպէս նա կարողացաւ գրաւել այդ հարուստ ամուրիի սիրտը. նա, որ Նատալիայի աչքում ոչինչ և ոչինչ արժանաւորութիւն չունէր:

Նստեցին ճաշելու: Սօփիոն դարձեալ ամուրիին տեղաւորեց Նատալիայի մօտ և սկսեց իւր քաղաքականութիւնը բանեցնել:

— Հա, պարոն Հալաբեան, — ասաց նա երկրորդ կերակրի ժամանակ, իբրեւ թէ յանկարծ մտաբերելով, — այդ ինչ լուրեր են տարածել ձեր մասին: Ասում են, հըմ, ինչ են ասում, Սրափիոն, — ժպտալով դարձաւ նա իւր եղբորը — իշխան Սահարունին:

— Ասում են, որ Միշան պաակվում է Մաշիկ հետ, — իսկոյն պատասխանեց իշխանը և բարձրաձայն ծիծաղեց: — Աջմարիտ է, — դարձաւ նա Հալաբեանին:

Ամուրիին վերաւորվեց:

— Ուրիշ բան չունեն խօսելու, — նկատեց նա խիստ յանդիմանական եղանակով:

Այս կոշտ նկատողութիւնը, հարկաւ, վերաբերում էր և՛ տիկին Սօփիոնին: Սակայն տիկինը չը վերաւորվեց:

— Տեսար, որ սուտ է, — դարձաւ նա եղբորը, — Տէր Աստուած, անգործ մարդիկ ինչ ասես հնարում են անմեղ մարդկանց վրայ: Այսպէս ել ասում եմ՝ եթէ Հալաբեանը միտք ունի նշանվելու, խօսմ աշխարհ տակն ու վրայ չի եղել, որ դնայ ու այն...

Այստեղ տիկինը յանկարծ կանգ առաւ, միաժամանակ հանդիպելով Հալաբեանի դէմքի դժգոհ արտայայտութեանը և Նիկողայոսի նշաններին, որ պահանջում էին նրանից լուրութիւն:

Այս միջնադէպի պատճառով ճաշը, հարկաւ, շատ սառն անցաւ: Հալաբեանը երկար չը մնաց: Աջից յետոյ, մի կէս ժամ անցած, նա հրաժեշտ տուեց, իւր հետ տանելով տիկին Սօփիոնի վերջին յոյսը...

ԶԻՐԱՆԶԱՆԻ
(Կը շարունակուի)

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թիֆլիզի բժշկապետ Բէյլը, որ Ռուսաստանում յայտնի ակնաբոյժ է, նորերումս հրատարակել է մի բրոշիւր «Թէ աշխարհս ինչ է անում կոյրերի վիճակը բարոյեցում համար» վերնագրով: Այդ բրոշիւրի մէջ առաջ են բերուած հետեւեալ հետաքրքրական տեղեկութիւնները: Կովկասի կոյրերի մասին: 1886 թուականի վիճակագրութեան համաձայն մեր երկրում եղել են 10,774 հ. երկու աչքով կոյրեր: Կոյրերի թիւը ամենից աւելի է Գաղստանի շրջանում, ուր 10,000 հոգուն ընկնում է 26 կոյր, Երևանի նահանգում—23 կ. Թերեքի շրջանում—21, Ղարսի շրջանում—17: Ամենից քիչ է կոյրերի թիւը Բագուի նահանգում—10 հ. (10,000 հոգու վրայ), Ղուբանի շրջանում—11 հ., Քուլթալի նահանգում—11 հ., և Գանձակի նահանգում—11 հ., Ստաւրոպոլի նահանգում—15 հ., Թիֆլիզի նահանգում—13 հ., Զաքաթալի շրջանում—14:

ԲՈՎԱՆԴԱՆԻԹԻՒՆ

Հին ցաւ:
ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Հեռագիր Կ. Պոլսից: Արեւելքից: Սրբ. Խրիմեան: Երտառահմանեան նամականի: «Տոմար և Տօնացոյց»: Շանտր: Անցագիր:

ՖԵԼԻՔՏՈՆ.—Զուր յոյսեր:
ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ:
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Խմբագիր-հրատարակիչ
ԼՅԳՐԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կենտրոնական զրավածառանոցը սորանով յայտնում է 'ի զիտութիւն բաժանորդների, որ ստացուած է արդէն Հ. Ղ. Ալիշանի «ԱՅՐԱՐԱՏ»-ը: Ուստի մեծ. բաժանորդները թող հաճին ներկայացնել զրավածառանոցիս իրանց անդորրագիրը և ստացան իրանց պատկանեալ օրինակները:

ՄԱՍՈՒԼԻ ՏԱԿԻՑ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ՏՈՄԱՐ ԵՒ ՏՕՆԱՅՈՅՑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ՍՈՒՐԵ ԵԿԵՂԵՑՈՅ

Հայոց թեմական դպրոցների և հայ եկեղեցւոյ պաշտօնեաների համար:

Աշխ. Գիւտ քահանայ Աղանեանց.

Գինն է 50 կոպէկ: